

Із стрілецьких споминів

Написав Микола Андрусак

З кінцем березня 1920 р. розташувалася I бригада УСС в районі Чуднова. Зараз же після її прибуття на Волинь, деякі її частини заняли фронт недалеко р. Случі в околиці м. Романова; решта стала як резерв в Чуднові та поближких селах.

Великдень 1920 р. застав 3 курінь (командантом його був пор. Іваницький) 1 полку I бриг. УСС на постою в розкішнім волинським селі Дубищі біля Чуднова. Сотня пор. Галушки містилася на східнім кінці цього села. Користаючи з постою в запіллі, заходився сотенний командний склад влаштувати „свячене“ для стрільців. Це стрілецьке „свячене“ — характеристичне само собою; воно властиво не було свяченим, бо хоч при 1 полку УСС був „товариш учитель моралі“ (таку офіційну назву мав військовий священник, коли Українська Галицька Армія злучилася з червоною), який відбув навіть великодню сповідь із стрільцями, які цього бажали, то посвятити „свячене“ заборонили політкоми (до команд бригад, полків та курінів були приділені для контролю політичні комісари; цю функцію сповняли ці Галичани, що були членами КПБУ). Це одначе не здержало пор. Галушки від влаштування свяченого для своєї сотні; влаштував його бодай несвяченим. Щоби не псувати святого настрою між стрілецтвом, пор. Галушка тільки декому сказав про цю заборону; просив; щоб успокоювати загал стрільців, колиб вони довідалися про правдивий стан річей. Очевидно, стрільці довіряли своєму „товаришеві сотенному“, тому й на думку їм не прийшло, щоб він їх обманював, що правда, проти своєї волі.

Хоч це традиційне „свячене“ не було свяченим, то всетаки випало, як на наші тодішні злиденні відносини, досить величаво. В гарний соняшний ранок першого дня свят зібралася сотня у дубовім гаю. Сюди принесено це скромне стрілецьке „свячене“: яйця й паску й положено на вишиваній скатерті, позиченій у місцевих селян. Надійшов пор. Галушка й звернувся до сотні з короткою промовою; пригадав їм їхню безпосередню опущену батьківщину та висловив бажання, щоби слідувачий Великдень святкували всі в сім’ї „зольній.“ Відтак взяв тарілку з яйцями й підійшов до найстаршого віком стрільця Лебідя (селянина з Брідщини). Сльози засвітилися старому Лебедеві в очах, коли до нього промовив тов. сотенний „Христос воскрес“ та поділився з ним „свяченим.“ Опісля підходив пор. Галушка по черзі до кожного стрільця, частуючи його „свяченим.“ А звертаючись до Волиняка Кравчука, що опинився серед Галичан в хвилині, коли Армія УНР змушена була перед більшовиками відступити на польський бік, сказав, що хоч доля роздерла нас надвоє, одначе всі почувуються до єдності. „Всі ми боремося за одно“ — притакнув коротко Волиняк.

Після спожиття „свяченого“ відспівано тричі „Христос воскрес із мертвих.“ На тім і скінчився церковний спів; „Гей та зажурились стрільці січові!“ — понеслася пісня у дубовім гаю. Колиж доспівано до місця „батьками орати, матерями волочити“, не вдержав старий Лебідь та заридав як мала дитина. Потекли сльози й багатьом іншим стрільцям. Щоби

розігнати цей сумний настрій, завів чет. Яворівський спів веселих народніх співанок. Стрільці повеселішали; почалися балачки про майбутній похід. Це була мрія кожного стрільця; коби тільки як найскорше був цей похід. Після приємної гутірки розійшлося стрілецтво підбадьорене і веселе.

Другого дня Великодня відбувся „мітинг“ для всіх наших відділів, що були в той час в Дубищі. Це було радше офіційне свято. Бесідники „партійні“ говорили, як звичайно, „про боротьбу пролетаряту проти капіталізму“; після кожної промови військова орхестра грала „Інтернаціонал.“ Один з промовців пригадавав стрільцям та зібраним селянам свято весни, що обходили його в цю пору наші предки-погани. Про Великодні свята, що зрослися так з народніми звичаями, він не згадав. Це було дивне для стрільців; „псевдовченість“ партійного товариша зробила на них, як на християн, пригноблююче вражіння. Сумно вислухали потім стрільці відіграних військовою орхестрою народніх пісень, між ними також „Ще не вмерла.“

Закінчився цей стрілецький Великдень похоронами в третій день стрільця Яроша, що утопився. Що його спонукало до цього — не відомо. Один з намогильних бесідників говорив, що причиною була безнадійність на поворот до Галичини. Похорони відбулися без священника; тільки військова орхестра та промови партійних товаришів відпровадили його до могили.

В ночі після третього дня свят (з 10 на 11 квітня) заарямовано наші відділи в Дубищі; прийшла вістка, що противник прорвав фронт і для відкинення його стягнуто наші резерви. III курінь вирушив через Чуднів теж ліквідувати прірву фронту. В часі маршу надійшла вістка, що галицькі відділи відперли вже наступ противника, який прорвав був фронт на відтинку, де стояли некарні більшовицькі частини.

Хоч прорив зліквідовано, то сотня пор. Галушки відійшла на фронт в околицю с. Нівної. Там постоїла вона в малій польській колонії, серед лісів, більше тижня; ворожого напору в тім часі не було. Потім стягнуто її під м. Романів, де вже була вона вкупі з іншими сотнями 3 куріня 1 полку УСС. Тут застала цей курінь польська офензива на Київ. Перші наступи на наші становища 22 і 23 квітня відкинено; одначе задля прорвання фронту в інших відтинках, мусів 3 курінь відступати на схід.

Дня 23 квітня почався наш відворот. Противник після ранішого наступу залишив нас в спокою. Тільки праворуч і ліворуч від нас все дещо більше на схід було чути гарматні й скорострільні стріли. На ніч з 23 на 24 квітня пристанув курінь в однім селі на північ від нашої недавньої станиці Дубища; рано знову відкинув курінь ворожий наступ. Та після того почався знов забезпечений зі всіх боків марш на схід; курінний пор. Іваницький подав до відома стрілецтва, що ми находимося на задах польської армії. І дійсно гарматні стріли було чути все більш на сході. Під вечір пристанув курінь на відпочинок у лісі; звідси вислано звідуна до сусіднього села. Цей вернувши приніс вістку, що польські війська відійшли з цього села на схід. Ізза того пор. Іваницький зібрав весь

курінь на нараду. Старшини були за тим, щоби далі відступати на схід; одначе стрільці, зневірені у наших червоних союзників, яких — говорили — „не знати — де здоганяти,“ були за тим, щоби здатися. Супроти того пор. Іваницький піддавав гадку, щоби стрільці розійшлися, продираючися одинцем будьто на той бік фронту, будьто до Галичини. Та з його думкою не погодилися галицькі стрільці, що були здатні боротися в боевій лінії, а не надавалися до якихнебудь підходів в запіллї ворога так, як це вмїли робити придніпрянські відділи. Притому стрільці побоювалися, що одинцем пропадуть і мало хто вирятуеться, на-томісць, коли курінь вкупі, то не лиш полон, але й смерть миліша. Тоді курінний, що вже теж зневірився в успіх червоної армії та можливість дістатися на той бік боевої лінії, заявив, що він зрікається дальшого проводу над курінем і піде там, де й стрільці.

Рада скінчилася. Стрільці з боєм серця стали викидати останки набоїв, нищити замки в крісах і скорострілах. О півночі повернув курінь знову до с. Глубічка і тут обскочили нас зі всіх боків Поляки. Нас порозпроваджували відділами по селянських стодах, а рано після перепровадження ревізії серед старшин та декого з підстаршин (пізнали їх по вигляді), яким повідбирано українські гроші, залишаючи тільки по „лопатці“ (50 карб.), відпроваджено нас через м. Троянів до Бердичева. Там нас приміщено за містом в галі, куди заїздили колись літаки. Протягом тижня припроваджено сюди більше наших і больше-

вицьких полонених. Наших старшин забрано від нас, а десь при кінці тижня нашого там побуту прибули вони вже з синьо-жовтими відзнаками нас відвідаги. Від них довідалися ми про перехід наших частин на Поділлі на бік Армії УНР, та що робляться старання за прийняттям полонених Галичан до Армії УНР. Яких два дні після того виділено всіх полонених Галичан й відставлено із старшинами до Житомира. Тут на стації лишила нас польська сторожа й ми під проводом наших старшин удалися до будинку гімназії при Пушкінській вулиці.

Тут повстала збірна станиця Галичан. Сюди прибули після заняття Київa Поляками деякі наші стрільці з Київa й принесли нам вістку про недолу наших старшин. арештованих большевиками в Київi. В Житомирі дізналися ми з „Громадської Думки“ та „Впереду“ дещо про відносини в Галичині. Принесли вони невеселі вістки, тому тільки старші віком стрільці здебільшого селяни, рвалися до повороту в Галичину, не чекаючи на перепустки польської військової влади; щоденно відходив гурт стрільців пішки до Галичини. Старшини ж агітували за вступленням в ряди Армії УНР; їхня агітація найшла послух серед нечисленних стрільців, молодших літами. Разом з ними виїхали старшини в половині травня до Бердичева, де формувалася уенерівська 6 запасна стрілецька бригада. А стрільців, що не бажали вступити в ряди Армії УНР та не вибралися вже раніше домів, перебрала польська військова влада.

Таборові видання

Написав: Прижмуренко.

Цєю статейкою хочемо звернути увагу на тиху, муравлину, непомітну для загалу, але продуктивну, корисну і подивугідну працю, якої dokonало наше інтерноване військо, сидючи за дротами, в перші роки свого найсумнішого життя, переходячи з поля боротьби за свою державу просто в табори інтернованих, як обеззброєні в'язні.

Перебуваючи в таборах, інтересувався я справою таборової журналістики і таборових видавництв, позбирав і позаписував багато з того, що появилася зразу писаного рукою, далі машинкою і відбитого на шапірографі, на цикльостилю, а врешті друкованого черковою машиною. Мої відомости відносяться до 1920—21 років¹⁾. З того часу аж до ліквідації таборів, певно ще багато видано нового і мої відомости є далеко неповними, однак виписую їх з метою: 1) Виказати, яку діяльність виявило наше вояцтво, перебуваючи за дротами, 2) Перевести малу характеристику їх видавничої праці, 3) Заохотити других, що ознайомлені з цією справою, головнo бібліотекарів, збирачів книжок і рідких видань, аби доповнили цей список, найкраще на сторінках „Літопису Червоної Каліни“ і 4) Зкомплетувати в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка всі таборові видання, від часу переходу Збруча аж до останнього дня, якщо такої збірки Наук. Тов. ще не має.

В році 1921 опублікував я у журналі „Воля“, Ві-

¹⁾ Список таборових видань цьогож автора подамо у своєму часі у відділі бібліографії. Р е д.

день, за м. вересень, ч. 9—10 список таборових видань числом 18.

Подам низче список журналів, газет, зшитків і книжок, що появилася за згаданий час в таборах інтернованих членів Укр. Армії (У. Н. Р.). Наведений список видань говорить першзавсе про різноманітність таборових журналів. Їхній зміст незвичайно вірно малює життя наших старшин і вояків за дротами, передає їхні переживання, настрої, та вказує на незвичайну свідомість нашого війська і розум ння справи. Таборова преса вказує нам також на те, що військо наше не дармувало, воно безнастанно вчилася на різних курсах, загално освітних, національно-освідомлюючих, і кооперативно-господарських. Приводиться також діяльність і праця старшин над собою і підчиненим козацтвом.

Треба подивляти, як зуміли наші таборовики побороти всі матеріальні і технічні труднощі і видати таку масу друкованого матеріалу. Правда, деякі журнали виходили в невеликому накладі до 60 прим. друкованих на шапірографі і лише з купленням друкарської машини деякі видання доходили до накладу 2000 примірників. Зовнішній бік журналів дуже гарний, як на умови життя за дротами. Більшість є ілюстрована і то просто артистично, надзвичайно влучно, вірно. Деякі журнали були люблені таборовиками і користувалися великою пошаною. Напримір в Александрівському таборі газета „Промінь“ була живою газетою. Кожної неділі збиралося все таборове братство в театральній салі і при 600—1000 слухачах, га-